

УДК 340.6:343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-1-14>

Сибірна Рома Іллінічна,

доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ;
професор кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5704-2004>

Гап'як Сергій Степанович,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики,
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6013-2238>

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ШЛЯХОМ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У роботі досліджено законодавчі та теоретичні підходи до розуміння поняття моральної шкоди, проаналізовано процесуальний порядок доказування заподіяння особі моральної шкоди та визначення розміру її компенсації. Вивчалась судова практика та нормативно правові акти, які регулюють порядок компенсації моральної шкоди, сучасні методики визначення розміру заподіяної шкоди, а також місце судової експертизи у цьому процесі.

Досліджено проблемні питання правового регулювання порядку компенсації моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

У цьому контексті слід наголосити, на тому, що інститут компенсації моральної шкоди розглядається як один із можливих способів відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, однак, дотепер в Україні немає спеціального закону, який визначав би поняття моральної шкоди в контексті кримінального та кримінально-процесуального права, а також встановлював чіткий правовий механізм компенсації немайнової шкоди та порядку визначення її розміру.

Слід зазначити, що як у законодавстві, так і в науці досі немає єдиного підходу щодо визначення поняття моральної шкоди. Деякі науковці пояснюють це тим, що достатньо важко дати універсальне визначення поняття моральної шкоди, без урахування її міжгалузевого характеру.

З огляду на це, практичне застосування законодавства щодо відшкодування моральної шкоди, викликає численні труднощі у зв'язку відсутністю єдиного підходу у визначенні її поняття. Окрім цього, слід наголосити на недосконалості законодавчого механізму грошової оцінки компенсації моральної шкоди, оскільки у більшості випадків вона здійснюється судом, опираючись на особисте внутрішнє переконання.

У процесі європейської інтеграції нашої держави така законодавча невизначеність породжує низку труднощів у правозастосовній діяльності, що у свою чергу змушує громадян звертатися до міжнародних судових органів для захисту своїх прав.

Прийняття відповідних законодавчих актів сприятиме забезпеченню гарантованих Конституцією України прав на судовий захист та, зокрема, на компенсацію моральної шкоди.

Ключові слова: *судова психологія, судово-психологічна експертиза, судова практика, моральна шкода, грошова компенсація, методика грошового відшкодування моральної шкоди, законодавство.*

Sibirna Roma, Gapyak Serhii. Determination of the amount of moral damage compensation by conduct of forensic psychological examination

The work examines legislative and theoretical approaches to understanding the concept of moral damage, analyzes the procedural procedure for proving the infliction of moral damage on a person and determining the

amount of its compensation. In addition, the article studied judicial practice and normative legal acts that regulate the procedure for compensation of moral damage, modern methods of determining the amount of damage caused, as well as the place of forensic examination in this process.

Also, the article examines the problematic issues of legal regulation of the order of compensation for moral damage caused by a criminal offense.

In this context, it should be emphasized that the institution of compensation for moral damage is considered as one of the possible ways of compensation for damage caused by a criminal offense, however, until now there is no special law in Ukraine that would define the concept of moral damage in the context of criminal and criminal procedural law, and also established a clear legal mechanism for compensation of non-property damage and the procedure for determining its amount.

It should be noted that both in legislation and in science there is still no single approach to defining the concept of moral damage. Some scientists explain this by the fact that it is quite difficult to give a universal definition of the concept of moral damage, without taking into account its interdisciplinary nature.

In view of this, the practical application of the legislation on the compensation of moral damage causes numerous difficulties due to the lack of a single approach in defining its concept. In addition, it should be emphasized the imperfection of the legislative mechanism for the monetary assessment of compensation for moral damage, since in most cases it is carried out by the court based on personal inner conviction.

In the process of European integration of our country, such legislative uncertainty creates a number of difficulties in law enforcement activities, which in turn forces citizens to turn to international judicial bodies to protect their rights.

The adoption of relevant legislative acts will contribute to ensuring the rights to judicial protection guaranteed by the Constitution of Ukraine and, in particular, to compensation for moral damage.

Key words: forensic psychology, forensic psychological examination, judicial practice, moral damage, monetary compensation, method of monetary compensation for moral damage, legislation.

Вступ. В умовах розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави людина визначається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи є невідчужуваними та непорушними.

Саме закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини дає можливість, у випадку порушення останніх, звернутися до суду з метою їх захисту та відновлення, а також за компенсацією завданої шкоди.

Слід зазначити, що у Радянській правовій доктрині не існувало такого поняття як компенсація моральної шкоди, воно набуло кримінально-процесуального характеру в часи незалежності України.

Відповідно до ст. 32 Конституції України, кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [4].

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності створення розвиненого механізму реалізації прав і свобод людини, зокрема права людини на компенсацію моральної шкоди.

Постановка проблеми. Компенсація моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, розглядається як один зі способів відновлення порушеного права людини. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України передбачений принцип забезпечення права на захист зі сторони органів державної влади, який полягає у припиненні протиправних дій, спрямованих проти громадян, притягнення винних осіб до відповідальності, а також відновлення порушених прав потерпілих шляхом відшкодування матеріальної або компенсації моральної шкоди.

Однак, питання захисту порушених прав громадян, в частині компенсації моральної шкоди, потребує більш детальної правової регламентації основних понять, процесуального порядку її визначення та доказування, а також розробки принципово нових методик щодо її оцінки та відшкодування.

Така законодавча невизначеність породжує низку труднощів у правозастосовній діяльності, що у свою чергу змушує громадян звертатися до міжнародних судових органів для захисту своїх прав.

Аналіз останніх досліджень. У правовій доктрині існують різні думки щодо визна-

чення як поняття моральної шкоди, так і щодо методик її компенсації.

Зокрема, Р. О. Стефанчук [17], О. І. Остапенко [9], В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалов [3], Я. Ю. Кондратьєв [2], М. В. Костицький [5], А. Ю. Куликович [6], В. С. Медведєв [7], Л. В. Стрельников [18], І. С. Тімуш [19], Р. І. Сибірна [22] досліджували процесуальний порядок та особливості процесу доказування заподіяння особі моральної шкоди, визначення розміру її компенсації, шляхи удосконалення наявних та розробку нових методик її оцінки, а також психологічні аспекти спричинення моральної шкоди особі.

Поняття моральної шкоди у своїх працях досліджували М. Я. Шимінова, М. М. Малєїна, С. Є. Донцов, В. В. Глянцев, Б. Т. Безлепкін, М. І. Гошовський, О. П. Кучинська, В. Н. Паращенко, В. Ф. Сокол, В. А. Плаксін, Р. Д. Рахунов та деякі інші, які визначають моральну шкоду як наслідок порушення певних суб'єктивних прав людини, зокрема честі, гідності та ділової репутації, звичного для людини способу життя, порушення нормальних життєвих зв'язків, зменшення усіляких особистісних якостей громадянина як у суспільній, так і в його власній свідомості, позбавлення чи приниження честі, (позитивної репутації), дискредитація доброго імені особи [19, с. 163].

У свою чергу А. М. Белякова та М. С. Малєїн визначають моральну шкоду фізичної особи виходячи з категорії моральних страждань і вказують, що вона може знаходити свій вираз у порушенні «психічного благополуччя, душевної рівноваги особи потерпілого» [19, с. 166].

П. М. Рабінович та О. В. Гришук поєднують два вищезгаданих підходи, вказуючи, що під моральною (немайновою) шкодою фізичної особи слід розуміти «порушення нормального психічного стану людини, викликаного посяганнями на охоронювані законом її суб'єктивні права та інтереси, а також інші блага, в результаті чого цій особі завдаються моральні страждання» [19, с. 168].

Цікавий підхід у визначенні розміру компенсації моральної шкоди був запропонований О. Ерделєвським, який представив цілу

математичну методику щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди [18].

Перспективний підхід у визначенні розміру компенсації моральної шкоди запропонував також Р. О. Стефанчук, відповідно до якого визначення розміру компенсації моральної шкоди матиме певний комплексний характер і складатиметься із першого «загального» (гарантованого) рівня і другого – рівня «експертного». Дана методика розрахунку моральної шкоди містить у собі певний початковий параметр і різні коригувальні коефіцієнти. На думку науковця, для особи, яка завдала шкоду, повинен бути введений коригуючий коефіцієнт її майнового стану. Причому до уваги повинен братися не тільки низький рівень матеріального забезпечення (що може впливати на зменшення розміру відшкодування), а й високий рівень (що може його підвищувати) [17, с. 240–241].

Мета. З'ясувати значення судової психології у кримінальному судочинстві. Здійснити аналіз методик визначення компенсації моральної шкоди у кримінальному провадженні та ролі у них судово-психологічних експертиз.

1. Місце судової психології у юридичній практиці

Як відомо, психологія вивчає зв'язок психічних процесів у єдності з процесами фізіологічними, які є механізмами відображення діяльності мозку. Основним завданням психології є вивчення законів психічної діяльності людини. А закони психології, у свою чергу, пояснюють як відбувається відображення об'єктивного світу в корі головного мозку людини, як вона пізнає оточуючий її світ. Відповідно, такі закони впливають на діяльність особистості. Психологічні закони дають можливість зрозуміти як відбувається розвиток психічної діяльності в цілому, та як формуються психічні особливості людини.

З метою вивчення психічних процесів та індивідуальних особливостей особистості психологічна наука широко використовує певні методи дослідження. Основними з них є спостереження та експеримент, а також бесіда, аналіз процесів діяльності, біографічний метод та ряд інших.

Відомо, що крім загальної психології існує цілий ряд спеціальних напрямків цієї науки, які забезпечують відповідні потреби різних сторін життєдіяльності людського суспільства. Серед них особливої уваги заслуговує судова психологія, яка покликана вивчати психологічні основи слідчої та судової діяльності та розробляти рекомендації психологічного плану з метою покращення боротьби із злочинністю. Так, юристи практично ніколи не відмовлялися від використання можливостей психології. Щодо практичної діяльності, то кожний працівник поліції, слідчий, слідчий суддя, суддя чи прокурор під час своєї роботи часто спираються на можливості психології. Переважно це емпірична, життєва психологія, яка базується на власному досвіді.

Разом з тим, для юридичної практики важливого значення набувають наукові знання, оскільки наукова психологія покликана досліджувати, відтворювати, моделювати психічні явища і процеси, а практична, ставши видом професійної діяльності, трансформує досягнення наукової психології на потреби конкретних практичних проблем, зокрема, у юриспруденції [2, с. 26; 22, с. 627]. Так, В. Коновалова та В. Шепітько вважають, що юридична психологія покликана розробляти загальні закономірності психологічної науки у їхньому специфічному відображенні з точки зору права [3, с. 11]. Питаннями використання можливостей методів психології у юриспруденції, зокрема, у проведенні судово-психологічних експертиз, присвячені роботи М. В. Костицького [5, с. 23–29], В. Кошинець, А. Луцького [15, с. 19], А. Ю. Куликович [7].

Складовою частиною сучасної юридичної психології стала кримінальна психологія. Вона виникла та ефективно розвивається на стику психології та правознавства, у т.ч. кримінології, кримінального права та криміналістики [8, с. 24–26].

На думку Кондрат'єва Я. Ю., Столяренка О. М. у структурі юридичної психології, в тому числі і кримінальної, повинні бути представлені традиційні напрямки, такі, що тільки починають розвиватися, а також перспективні. Відповідно, предмет кримінальної психології складають:

- психолого-правова асоціація;
- психологія генезису протиправної поведінки;
- психологія особистості злочинця;
- психологія кримінального середовища та злочинних груп;
- психологічні особливості різних видів злочинів;
- психологічні причини та умови злочинної поведінки;
- кримінально-психологічний моніторинг і прогнозування [2, с. 61–63].

На сьогоднішній день у юридичній практиці широкого застосування набув психодіагностичний інструментарій, який включає ряд методик виявлення криміногенно важливих якостей особистості. Це, насамперед:

- методики виявлення агресивності (Г. Айзенка, А. Ассінгера, А. Басса-А. Даркі);
- методика виявлення акцентуації;
- методика виявлення бентежності;
- методика виявлення відчуття самотності;
- методика виявлення депресії;
- методика виявлення схильності до ризику;
- методики виявлення конфліктності та стилю поведінки у конфліктній ситуації.

На даний час потребу у використанні спеціальних психологічних знань гостро відчувають фахівці кримінального блоку, які виконують не тільки оперативно-розшукові та профілактичні функції, а і повинні забезпечувати можливості дослідження індивідуально-психологічних особливостей учасників кримінального процесу (підозрюваних, обвинувачених, підсудних, свідків, засуджених, потерпілих, позивачів, відповідачів та ін.), результати яких мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

У зв'язку з цим, дедалі актуальнішими для використання стають методи судово-психологічних експертиз, зокрема, у справах щодо заподіяння моральних страждань та відшкодування моральної шкоди.

Таким чином, психологічна наука, досліджуючи залежність психічних явищ від об'єктивних умов життя і діяльності людини з точки зору юриспруденції, предметом

вивчення якої є психологічні аспекти системи «людина-право» розділяється на психологію правопорушної активності та психологію правоохоронної активності.

2. Сутність, правове регулювання та практика визначення розміру компенсації моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням

Уперше у вітчизняному законодавстві поняття моральної шкоди згадується у преамбулі до Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 17 квітня 1991 року, де зазначається, що Верховна Рада України від імені Українського народу визнає той факт, що у період з 1917 по 1991 рр. мільйони людей зазнали репресій, зокрема: «катувань, переслідувань щодо себе та членів своєї сім'ї, інших фізичних чи моральних страждань» [13].

Інститут відшкодування моральної шкоди має цивільно-правову природу, однак її відшкодування характерне не тільки для цивільно-правових відносин, тому норми, щодо відшкодування моральної шкоди містяться у багатьох законодавчих актах, що свідчить про міжгалузевий характер, а відтак трактуються у кожному випадку по-різному, однак не розкриваючи повною мірою ані зміст цього права, ані порядок визначення розміру компенсації моральної шкоди.

У Конституції України міститься лише окремі статті (32, 56, 62, 152), які надають особі право на відшкодування моральної шкоди, однак, не розкривають сутність даного поняття.

Так, відповідно до ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Стаття 62 Конституції України гарантує відшкодування державою матеріальної та моральної шкоди у разі скасування вироку суду як неправосудного [4].

В окремих випадках, зміст поняття моральної шкоди розкрито, проте це стосується лише окремих, регульованих законодавством, галузевих відносин, зокрема, мова йде щодо Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», де під моральною шкодою визнаються страждання, завдані громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [11].

Положення вказаного закону дають чітке визначення моральної шкоди, однак, з огляду на те, що згаданий нормативно-правовий акт регулює визначене коло суспільних відносин, то поняття моральна шкода у ньому сформульовано відповідно до потреб таких правовідносин. В інших же нормативно-правових актах зміст поняття моральної шкоди не розкривається, йдеться лише про наявність права на її відшкодування.

Аналізуючи Конвенцію Про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства України, слід звернути увагу на те, що у ній закріплено право потерпілого на справедливую сатисфакцію, якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування. Проте, Конвенція не розкриває зміст поняття «справедлива сатисфакція», що дає ЄСПЛ право в силу наданих йому дискреційних повноважень тлумачити зазначене поняття на власний розсуд [1].

Чинний Цивільний кодекс України (далі ЦКУ) не дає визначення поняття моральної шкоди, однак у ст. 23 зазначається, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, яка полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа

азнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Аналізуючи ст. 23 ЦКУ, можна дійти висновку, про те, що зміст моральної шкоди фізичної особи визначається через поняття «страждання» [20].

Пункт 6 ч. 2 ст. 242 КПК передбачає обов'язкове проведення судової експертизи з метою визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру (моральної шкоди), шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [14].

Відповідно до ст. 243 КПК, експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Окрім цього, експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту, з підстав передбачених процесуальним законодавством [6].

Відповідно до положень ст. 127 КПК України, потерпілий від кримінального правопорушення має право на компенсацію заподіяної йому моральної шкоди на будь-якій стадії кримінального провадження, що на думку О. І. Остапенка свідчить про забезпечення захисту прав потерпілої особи зі сторони держави [9, с. 5003–5004].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 106 Цивільного процесуального кодексу, учасник справи має право подати до суду висновок експерта, складений на його замовлення [21].

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень визначає, що об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку). Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей. Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Проведення судово-психологічної експертизи дає можливість, зокрема, встановити чи дійсно особі були спричинені страждання (моральна шкода), за умов тієї ситуації, що досліджуються у справі, і якщо особі дійсно була завдана моральна шкода встановити, який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання [12].

Згідно з пунктом 6.5. згаданої Інструкції, при проведенні психологічної експертизи для визначення розміру компенсації моральної шкоди у кримінальному провадженні використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою. Зокрема, такими методиками є: «Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди» (№ 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України), розроблена у 2017 році Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України та «Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинене-

них страждань» (№ 14.1.04 Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України), розроблена ще у 1997 році Ерделевським О. М.

Основою вказаної Методики 14.1.75 є «модифікована» Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань О. М. Ерделевського з його формулою. Разом з тим, з 2016 року застосування Методики Ерделевського О. М. припинено наказом Міністерства юстиції України. Тому, очевидно, що розмір моральної шкоди визначений за вищевказаною методикою є недопустимим.

У Методиці 14.1.75 вбачається та сама суть, що й у Методиці Ерделевського, проте з більш розгалуженою шкалою оцінки ступеня вини особи, яку названо «коефіцієнтом ступеня ініціативи та характеру діяльності спричинювача шкоди у виникненні та динаміці ситуації, що досліджується за справою» [18].

Однак, вказана Методика разом із формулою О. М. Ерделевського в її «доповненому» варіанті, увійшла у значне протиріччя з чинним законодавством України з огляду на наступне:

1) в Методиці використано терміни «психічні страждання» та «презюмована моральна шкода», яких не містить законодавство України. Окрім цього, порушується презумпція невинуватості, як засада кримінального провадження;

2) Методика не несе в собі конкретики та точності визначення;

3) в Методиці представлена «модифікована» таблиця та формула, які тотожна формулі О. М. Ерделевського;

4) в Методику входять питання, які належать до виключної компетенції органів досудового розслідування, суду: визначення протиправності поведінки як потерпілого, так і заподіювача шкоди;

5) Методика повністю суперечить ст. 124 Конституції України, якою передбачено, що делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається;

6) в Методиці 14.1.75 запропоновано надавати: п'ять варіантів ймовірних висновків;

7) авторами Методики надано лише описові діапазони розміру компенсації моральної шкоди;

8) в Методиці фактично ототожені цивільне правопорушення та кримінальний злочин, що є неприпустимим;

9) в Методиці для визначення розміру компенсації моральної шкоди застосовується виключно розмір мінімальної заробітної плати, що суперечить вимогам Закону України № 1774-VIII від 06.12.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», відповідно до якого мінімальна зарплата після набрання чинності цим законом не застосовується як розрахункова величина.

Так, відповідно до рішення суду першої інстанції у справі № 753/7190/16-ц від 22 березня 2017 року про відшкодування моральної шкоди зазначено, що позивач у справі посилався на розрахунок розміру моральної шкоди на підставі методики професора Ерделевського О. М., однак інформація з реєстру методик проведення судових експертиз, розміщеного на сайті Міністерства юстиції України, яка є загальновідомою та доступною для кожного громадянина, наголошує, що за прийнятим рішенням з 29.01.2016 року застосування методики встановлення заподіяння моральної шкоди та методу оцінки розміру компенсації спричинених страждань розробника професора Ерделевського О.М., реєстраційний код 14.1.04, на території України припинено [16].

У справі № 428/1051/16-ц від 04 липня 2018 року про відшкодування матеріальної та моральної шкоди суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що під час визначення суми компенсації моральної шкоди за методикою проф. Ерделевського О. М., місцевий суд для здійснення наведеного у рішенні розрахунку, виходив з встановленого Законом України «Про державний бюджет України на 2018 рік» розміру мінімальної заробітної плати, яка станом на 01 січня 2018 року складала 3.723,00 гривень. Разом з тим, з 01 січня 2017 року набрав чинності Закон України № 1774-VIII від 06 грудня 2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України», пунктом 3 Перехідних положень якого встановлено, що мінімальна заробітна плата після набрання чинності цим Законом не застосовується як розрахункова величина для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат [10].

Отже, можна зробити висновки про те, що одним зі способів визначення розміру компенсації моральної шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, є проведення судово-психологічної експертизи потерпілого чи цивільного позивача. Правовою основою залучення експерта-психолога до проведення даного дослідження є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Окрім цього, при проведенні психологічної експертизи використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, а також їх авторські модифікації. До таких методик слід віднести «Методику встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань» авторства Ерделевського О. М., використання якої припинено 2016 року, а також розроблену на її основі Харківським НДІСЕ Міністерства юстиції України «Методику психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди».

Сутність даних методик полягає у тому, що експерт після оцінки емоційно-психологічного стану, реакцій, індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості встановлює чи дійсно

підекспертній особі була заподіяна моральна шкода, після чого за допомогою спеціально розробленої формули визначає розмір грошової компенсації за заподіяну моральну шкоду.

Проте, вказана Методика Харківського НДІСЕ разом із запозиченою формулою О. М. Ерделевського до певної міри суперечить законодавству України, а тому постає необхідність у розробленні та законодавчому закріпленні концептуально нових підходів щодо встановлення факту заподіяння моральної шкоди та визначення розміру її компенсації.

Висновки. Відтак, використання на практиці законодавства щодо відшкодування моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням породжує численні проблеми у зв'язку з недотриманням принципу правової визначеності та наявністю розбіжностей між нормативно-правовими актами, які регулюють порушене питання.

Визначити розмір компенсації моральної шкоди у кримінальному провадженні можливо також шляхом проведення судово-психологічної експертизи, яка проводиться з урахуванням вимог чинного законодавства та розроблених на його основі наукових методик, які передбачають оцінку емоційно-психологічного стану підекспертної особи з подальшим обрахунком розміру грошової компенсації моральної шкоди за допомогою спеціально розробленої формули. Окрім цього, при визначенні розміру компенсації моральної шкоди суди зобов'язані використовувати практику Європейського суду з прав людини.

Таким чином, визначення розміру компенсації моральної шкоди здійснюється судом на підставі внутрішнього переконання суду, закону, а також висновку судово-психологічної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top.
2. Кондратьєв Я. Ю. Використання психологічних знань як напрям удосконалення діяльності оперативних підрозділів з розкриття злочинів. Практична психологія та соціальна робота. 2002. № 5. С.61–63.
3. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : навч. посіб. Вид. 2-ге переробл. І допов. Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

5. Костицький М. В. Трансформація, назви науки, що забезпечує психологічну сторону юридичної діяльності. *Науковий вісник КНУВС. Науково-теоретичний журнал*. 2008. № 5. С. 23–29.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
7. Куликович А. Ю. Кримінологічна характеристика морально-психологічних ознак особи злочинця та жертви злочину : автореф. Дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : 12.00.08. Ірпінь, 2020. 18 с.
8. Медведєв В. С. Практична психологія в органах внутрішніх справ України. Сьогодення та перспективи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 4. С. 24–26.
9. Остапенко О., Чистоклетов Л., Скриньковський Р., Хитра О., Остапенко Л. Про відшкодування моральної шкоди за вчинені адміністративні правопорушення в Україні. *Traektorîâ Nauki*. 2018. Vol. 4, No. 6, pp. 5001–5009.
10. Постанова Апеляційного суду Луганської області від 04 липня 2018 року, справа № 428/1051/16-ц [Електронний ресурс]. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/75207161/>.
11. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-vr#Text>.
12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
13. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.
14. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
15. Психологія судового розгляду кримінальних справ : монографія / Костицький М., Марчак В., Черновський О., Федіна А. Чернівці : Чернівецький нац. ун.-т, 2010. 400 с.
16. Рішення Дарницького районного суду від 22 березня 2017 року, справа № 753/7190/16-ц [Електронний ресурс]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/65692545>.
17. Стефанчук Р. О. Методика компенсації моральної шкоди: Unus Passus ad Creationem. *Юридичний журнал «Право України»*. 2019. № 1. С. 237–255.
18. Стрельнікова Л. В. Методика 14.1.75 або "плоди отруйного дерева". Протокол: юридичний інтернет-ресурс. 2021. [Електронний ресурс]. URL: https://protocol.ua/ua/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva/.
19. Тімуш І. С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 207 с.
20. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
21. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
22. Sybirna R., Fursykova T., Polishchuk G., Balanutsa O., Marchuk A. Professional training of students of creative professions: methodological aspect. *Laplage em Revista*. 2021. v.7 (3D). P. 623–628.

References:

1. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: ratyfikovano Zakonom [The Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: ratified by Law] № 475/97-VR vid 17.07.97 [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top [in Ukrainian].
2. Kondratiev, Ya.Iu. (2002). Vykorystannia psykholohichnykh znan yak napriam udoskonalennia diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv z rozkryttia zlochyniv [The use of psychological knowledge as a direction for improving the activities of operational units for solving crimes]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota –Practical Psychology and Social Work*. № 5. S.61–63 [in Ukrainian].
3. Konovalova, V.O., & Shepitko, V.Iu. (2008). Yurydychna psykholohiia : navch. posib. [Legal psychology: academic. manual]. Vyd. 2-he pererobl. I dopov. Kharkiv : Pravo. 240 s. [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
5. Kostytskyi, M.V. (2008). Transformatsiia, nazvy nauky, shcho zabezpechuie psykholohichnu storonu yurydychnoi diialnosti [Transformation, the name of the science that provides the psychological side of legal

activity]. *Naukovyi visnyk KNUVS. Naukovo-teoretychnyi zhurnal – Scientific Bulletin of KNUVS. Scientific and theoretical journal.* № 5. S.23–29 [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

7. Kulykovych, A.Iu. (2020). Kryminolohichna kharakterystyka moralno-psykholohichnykh oznak osoby zlochyntsia ta zhertvy zlochyntsu [Criminological characteristics of the moral and psychological characteristics of the person of the criminal and the victim of the crime]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Irpin. 18 s. [in Ukrainian].

8. Medvediev, V.S. (2002). Praktychna psykholohiia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. Sohodennia ta perspektyvy [Practical psychology in internal affairs bodies of Ukraine. Present and prospects]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work.* № 4. S.24–26 [in Ukrainian].

9. Ostapenko, O., Chystokletov, L., Skrynkovskyi, R., Khytra, O., & Ostapenko, L. (2018). Pro vidshkoduvannia moralnoi shkody za vchyneni administratyvni pravoporushennia v Ukraini [About compensation for moral damages for committed administrative offenses in Ukraine]. *Trajectoriâ Nauki – Trajectory of Science.* Vol. 4, No. 6, pp. 5001–5009 [in Ukrainian].

10. Postanova Apeliatsiinoho sudu Luhanskoi oblasti [Ruling of the Appellate Court of Luhansk Oblast] vid 04 lypnia 2018 roku, sprava № 428/1051/16-ts [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/75207161/> [in Ukrainian].

11. Pro poriadok vidshkoduvannia shkody, zavdanoi hromadianynovi nezakonnymy diiamy orhaniv, shcho zdiisniuuiu operativno-rozshukovu diialnist, orhaniv dosudovoho rozsliduvannia, prokuratury i sudu: Zakon Ukrainy [On the procedure for compensation for damage caused to a citizen by illegal actions of bodies carrying out investigative activities, pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court: Law of Ukraine] vid 1 hrudnia 1994 roku № 266/94-VR [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-vr#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidgotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine] vid 08.10.98 № 53/5 [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].

13. Pro reabilitatsiiu zhertv represii komunistychnoho totalitarnoho rezhymu 1917–1991 rokiv: Zakon Ukrainy [On rehabilitation of victims of repressions of the communist totalitarian regime of 1917-1991: Law of Ukraine] vid 17 kvitnia 1991 roku № 962-XII [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text> [in Ukrainian].

14. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy [On forensic examination: Law of Ukraine] vid 25 liutoho 1994 roku № 4038-XII [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].

15. Psykholohiia sudovoho rozghliadu kryminalnykh sprav : monohrafiia (2010). [Psychology of judicial review of criminal cases: a monograph] / Kostytskiy, M., Marchak, V., Chernovskiy, O., Fedina, A. Chernivtsi : Chernivetskiy nats. un.-t. 400 s. [in Ukrainian].

16. Rishennia Darnytskoho raionnoho sudu [Decision of the Darnytskyi District Court] vid 22 bereznia 2017 roku, sprava № 753/7190/16-ts [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/65692545> [in Ukrainian].

17. Stefanchuk, R.O. (2019). Metodyka kompensatsii moralnoi shkody: Unus Passus ad Creationem [The method of compensation for moral damage: Unus Passus ad Creationem]. *Yurydychnyi zhurnal «Pravo Ukrainy» – Legal journal "Law of Ukraine".* № 1. S. 237–255 [in Ukrainian].

18. Strelnikova, L.V. (2021). Metodyka 14.1.75 abo "plody otruinoho dereva" [Methodology 14.1.75 or "fruits of a poisonous tree"]. *Protokol: yurydychnyi internet-resurs – Protocol: legal online resource.* [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva/ [in Ukrainian].

19. Timush, I.S. (2017). Vidshkoduvannia moralnoi shkody u deliktnykh zoboviazanniakh [Compensation for moral damage in tortious obligations]. *Candidate's thesis.* Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. 207 s. [in Ukrainian].

20. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

21. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] vid 18 bereznia 2004 roku № 1618-IV [Elektronnyi resurs]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

22. Sybirna, R., Fursykova, T., Polishchuk, G., Balanutsa, O., & Marchuk, A. (2021). Professional training of students of creative professions: methodological aspect. *Laplage em Revista.* v.7 (3D). P. 623–628 [in English].